

MUZEJSKI VJESNIK 15

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovac, Kutina, Sesvete, Sveti Ivan Zelina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske toplice, Veliki Tabor, Virje.

Broj 15/1992

Godina XV

Urednički kolegij:

Ana Bobovec (Kutina), Miroslav Klemm (Varaždin), Slavica Moslavac (Kutina),
Marina Šimek (Varaždin)

Tehnički urednik:

Svenibor Pohajda

Korektura:

Zdenka Belić, Ana Bobovec

Nakladnik:

Muzej Moslavine u Kutini

Za nakladnika:

Slavica Moslavac

Priprema i tisak:

»Grata« Bjelovar

Naklada: 650 primjeraka

»Muzejski vjesnik« izlazi jedamput godišnje.

Rukopisi se ne honoriraju i ne vraćaju.

Za sadržaj i lekturu tekstova odgovorni su autori.

»Muzejski vjesnik« solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

ARHEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE CRKVE SV. MARIJE MAGDALENE U ČAZMI

Današnja župna crkva Sv. Marije Magdalene (u daljnjem tekstu: Crkva) smještena na staroj povijesnoj jezgri Čazme, izvorno predstavlja srednjovjekovnu građevinu sagrađenu u prijelaznom romaničko-gotičkom stilu. Njezinim srednjovjekovnim graditeljskim sklopom bavilo se više autora od kojih treba istaći Anđelu Horvat, Zorislava Horvata i Josipa Stošića, koji su s različitih polazišta razmatrali ključna pitanja samog podrijetla i namjene.¹

Kao spomenik kulture "0" kategorije Crkva je uvrštena u program obnove Republičkog Fonda kulture u kojem sudjeluje i Fond za kulturu općine Čazma. Nosioci projekata obnove, Institut građevinarstva Hrvatske i Institut povijesti umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, za 1991. godinu predložili su ispitivanje stanja temeljnih zidova radi sanacije od vlage i znanstvenog proučavanja njezine građevinske povijesti. Oba instituta zajednički su odredila položaj i veličinu sondi u interijeru i eksterijeru (S. 1), a istraživanja su povjerena Zavičajnom muzeju Čazma.² Istraživački radovi trajali su od kraja listopada do početka prosinca 1991. godine, tijekom kojih su sonde bile proširivane ovisno o značaju otkrivene arhitekture. U interijeru je otvoreno pet sondi ukupne površine 27 m² i dubinom iskopa od 0,7 do 1,8 m.

U eksterijeru, odnosno, uz vanjske temeljne zidove istraženo je šest sondi površine 26 m² s dubinom iskopa od 1,2 do 1,8 m.

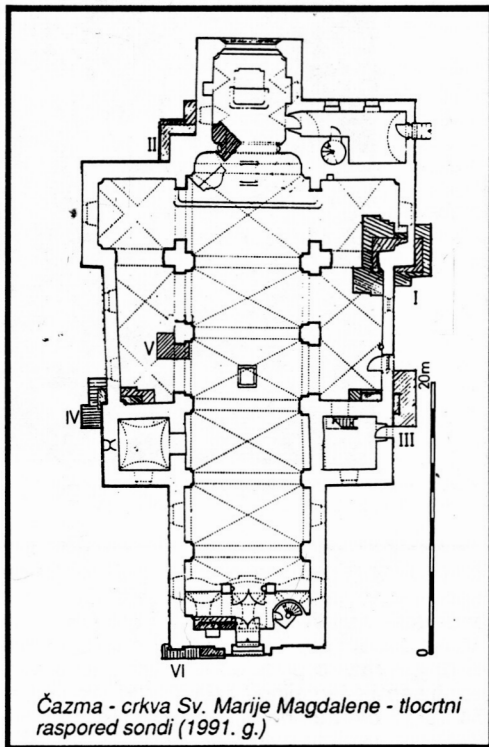
Iskopavanje je u gotovo svim sondama izvršeno do zdravice koju je činila vrlo zbijena svijetložuta glina. Stratigrafski profili u sondama III i IV kroz poprečni presjek Crkve u smjeru sjever-jug pružili su osnovne podatke o prvobitnoj konfiguraciji terena, razinama tla i pojedinim građevinskim fazama po sačuvanim tragovima podnica. U vrijeme izgradnje bazično tlo imalo je prirodni pad od sjevera prema jugu (So. IV — So. III) s visinskom razlikom od 49 cm, zbog čega je razina temeljenja zidova u zdravicu na južnom dijelu Crkve bila na većoj dubini nego na sjevernoj strani. Po pravcu istok-zapad (So. I — So. VI) visinska razlika u padu terena iznosila je 57 cm.

U interijeru je u sondama I, III, IV, V i VI neposredno ispod današnje podnice ustanovljeno starije barokno popločenje od opeka kvadratičnog formata vel. 24 x 24 cm. Između barokne podnice i bazičnog tla u ovim sondama pronađeni su ostaci dislociranih skeletnih ukopa, zbog čega su posebno u bočnim brodovi-

ma prvobitni slojevi potpuno poremećeni. U sondi I u južnom transeptu između sakristije i južnog broda otkrivena je jedna zidana grobnica od opeka s bačvastim svođom.

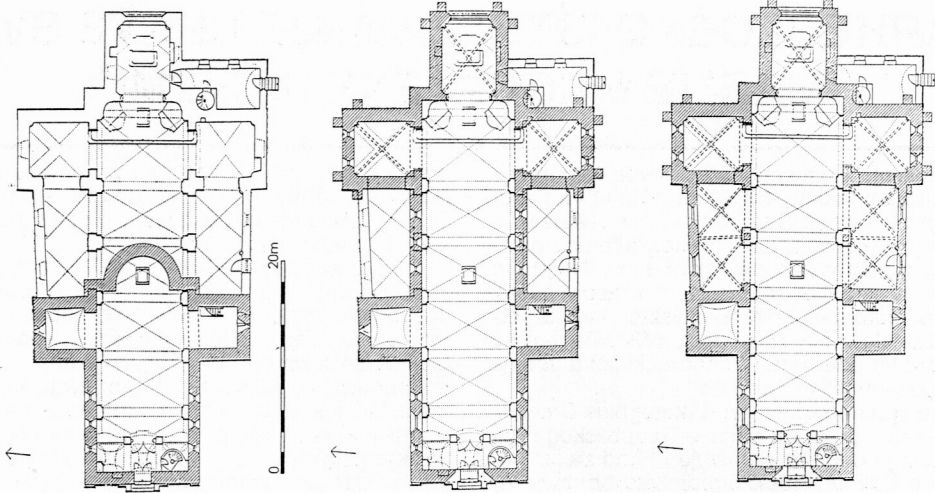
Dužina je iznosila 2,28 m širina 1,24 m, a visina 54 cm. U grobnici je na 1,2 m dubine ležao pokojnik s orijentacijom od zapada prema istoku, a od skeleta su in si tu bili očuvani samo donji ekstremiteti. Na glavi je imao dobro sačuvanu vlasulju, a na nogama kožne papuče, dok su u visini grudnog koša nađeni tragovi drvenog lijesa i ostaci platnene odjeće s okruglim metalnim komadima i pramenovi kose. Između bedrenih kostiju bio je jedan svećakki medaljon s likom Sv. Petra koji grobnicu vremenski opredjeljuje vjerojatno u XVIII stoljeće.³ Grobnica je u vrijeme baroka, možda za vrijeme obnove Crkve sredinom tog stoljeća, bila devastirana i opljačkana, a dijelovi skeleta bez pijeteta razbacani oko grobne konstrukcije.

U južnom bočnom brodu u sondi I ustanovl-

Čazma - crkva Sv. Marije Magdalene - tlocrtni raspored sondi (1991. g.)

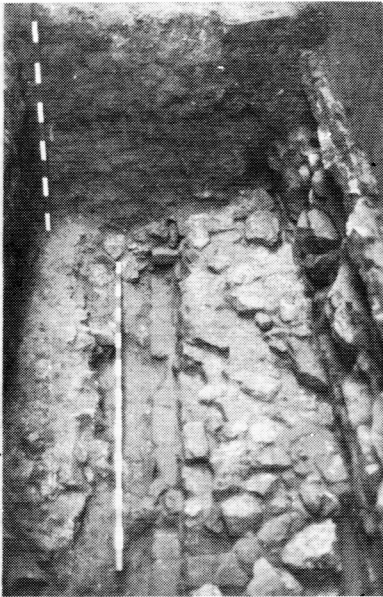
Čazma - župna crkva Sv. Marije Magdalene

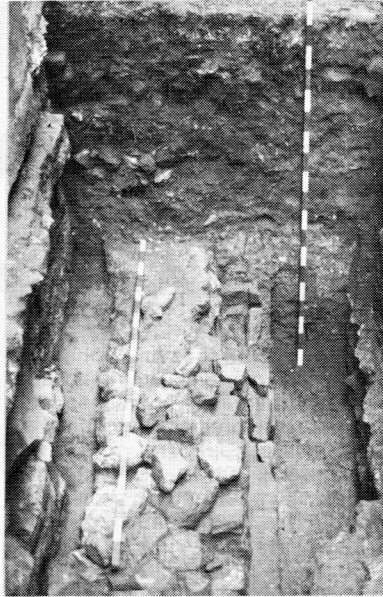
1 PRVOTNA ROMANIČKA CRAVA

2 ROMANIČKO - GOTIČKO PRODUŽENJE

3 GOTIČKO PROŠIRENJE U TRIFORIJNI PROSTOR

4 So III/ext. (smjer zapad)

5 So III/ext. (smjer istok)

jen je ostatak podnice (estrih) na 29 do 32 cm ispod današnje podnice, na istovjetnoj razini s podnicom u sjevernom bočnom brodu u sondi IV. Na zapadnom dijelu južnog broda u sondi III druga razina podnice otkrivena je u podnožju sedilije temeljnog zida južnog zvonika, na 74 do 77 cm dubine ispod recentne podnice. Različite nivelete ovih dviju podnica potvrđuju

pretpostavku J. Stošića da je južni brod Crkve bio podijeljen u dva dijela nejednakih nivoa, sudeći po razlikama u niveleti gotičkih "službi" u uglovima broda. Ispod podnice u južnom brodu (Sonda I.) uočen je tanji paljevinski sloj od požara izazvanog za vrijeme Turaka ili najkasnije između 1715. i 1720. godine od kojeg je Crkva jako stradala.⁴ Nešto dublje nađena je

samo djelomično istražena podna konstrukcija od bijelih kamenih ploča za koju J. Stošić pretpostavlja da je pripadala oltaru male kapelice. U podnožju njezinog istočnog ruba pored južnog transepta nađen je jedan obrnutao položeni keramički lonac crne boje i trbušastog oblika s niskim vratom i profiliranim rubom, postavljenim okomito u odnosu na rame. Rameni dio ukrašen je s dva reda gustih valovnica, a po tipološkim obilježjima lonac se može najranije datirati oko sredine ili u drugu polovicu XIII stoljeća, kada je nakon Tatara izvršena obnova Crkve dodavanjem bočnih brodova.⁵ U sjevernom bočnom brodu u sondi IV u temeljnom zidu zvonika bio je organski vezan sakrarij u obliku visećeg pilastra, a uzduž suprotnog profila sonde pružao se zid od pravilno obrađenih blokova kamena na 0,37 do 1,42 metra dubine. Vjerojatno se radi o sarkofagu s obzirom na sporadične nalaze dislociranih ljudskih kostiju. Istraživanja zidova velike kripote ispod glavnog broda pružila su bitne elemente za valorizaciju prvobitnog izgleda Crkve, jer su otkriveni ostaci prvotnog svetišta.

Sonde I i III u eksterijeru Crkve dale su neke nove spoznaje o njezinom graditeljskom sklopu. U sondi I uz zid južnog transepta ustanovljen je masivni potporni zid promjera 85 cm od grubo obrađenih blokova kamena suhozidnog tipa gradnje. Uz njega nisu pronađeni nikakvi tragovi koji bi potkrijepili mišljenje Z. Horvata da je na tom mjestu Crkva bila povezana sa samostanom.⁶ Posebno su bila značajna istraživanja u sondi III u kojoj je na 1,12 metara dubine ispod površine tla (razina zdravice!) otkriven temeljni zid građen od manjih amorfni blokova kamena vezanih vapnom (T.1,4).

Zid se pružao cijelom dužinom sonde (4 m) usporedno s temeljnim zidom južnog zvonika južnog broda, a očigledno se nastavljao i dalje izvan sonde prema istoku, odnosno zapadu. Od temelja zvonika bio je odijeljen jasno uočljivom rešetkom, a od temeljnog zida južnog broda manjim pojasom zdravice širine 10-22 cm (T.1,5). Vanjsko lice građeno je od uzdužno položenog reda opeka formata 6(6,5) x 11 x 24(24,5) cm poredanih po sistemu uzdužnjak-vežnjak-uzdužnjak, a pružao se po cijeloj dužini zida od 1,31 m do 1,74 m dubine. Čitava sonda na dubini od 0,52 do 1,74 m bila je zasuta otpadnim građevinskim materijalom, a u sloju svijetlosive zemlje (0,52—1,02 m) pronađeni su ulomci srednjovjekovne keramike koja po fakturi i profilaciji oboda pokazuje srodnost s nalazima iz ul. M. Novčića i buduće gradske tržnice u Čazmi, datiranim u XV. i početak XVI. stoljeća.⁷ Bez daljnjih istraživanja zasad se ne može reći ništa određeno o pripadnosti tog zida, ali činjenica da nije bio organski vezan za Crkvu ukazuje na mogućnost da po romaničkom načinu gradnje može biti barem istovremen s prvobitnom romaničkom Crkvom. Na sjevernom dijelu u sondi IV otkriv-

en je masivni temeljni zid prislonjen uz sjeverni zvonik i orijentiran u smjeru prema sjeveru, širine 1,12 m i visine 63 cm, a navodi se u Spomenici župe prilikom izvođenja nekih radova oko Crkve u XIX stoljeću.

Povijesno-umjetnički dio istraživanja determinirao je ukupno šest građevinskih faza Crkve, od kojih prve tri pripadaju srednjovjekovnom razdoblju. Njihove karakteristike sumarno se mogu opisati na osnovu izrađene studije.⁸

Prvobitna romanička Crkva bila je jednobrodna građevina s apsidom ili četvrtasim svetištem i transeptom koji se izdiže u zvonike (T.1,1). Po ovim osobinama predstavlja izuzetnu pojavu u romaničkoj arhitekturi Hrvatske, a vjerojatno se radi o dvorskoj crkvi koja je poklonjena dominikancima.

Romaničko-gotička faza produženja Crkve u dugu jednobrodnu građevinu s novim transeptom sada prostranijih krila i malim pravokutnim svetištem slijedila je osnovna načela dominikanskoga reda, na osnovu čega je oblikovana građevina propovjedničkog tipa (T.1,2). Na ulazu je dobila novi portal i iznad njega rozetu, a s njima je zamijenjen srednji par romaničkih prozora ispred zvonika. Svetište je bilo osvijetljeno kroz veliku profiliranu rozetu, a krila novog transepta s dva para romaničkih prozora. Od gotičkih elemenata uvode se rebra sa zaliscima, rozete i portalne niše.

U trećoj gotičkoj fazi Crkva je pretvorena u trobrdnu građevinu dodavanjem po jednog uzdužnog zida u slobodni prostor između zvonika i transepta (T. 1,3).

Preciznije vremenske datacije pojedinih građevinskih faza zasad se ne mogu odrediti. Po arhiđakonu Ivanu Goričkom Crkvu je sagrađio zagrebački biskup Stjepan II.⁹ iza 1225. godine, ali svakako prije 1241. godine kada se u Čazmi spominje postojanje dominikanskog samostana.¹⁰ To je okvirni raspon za moguću dataciju prve dvije faze, a tek će buduća istraživanja moći pružiti odgovore na ova i druga neriješena pitanja.

Bilješke:

1. Anđela Horvat, O crkvi SV. Marije Magdalene u Čazmi, Čazma u poštlosti i danas 1226—1976, zbornik, Čazma 1979, str. 137—151; Zorislav Horvat, Dominikanska crkva u Čazmi, Vijesti muzealaca i konzervatora br. 2/1980, Zagreb 1980, str. 5—17; Josip Stošić, Otkud Zagrebu katedrala veća od grada?, referat održan na Znanstvenom skupu HAD-a, Zagreb, listopad 1989.
2. Koordinator istraživanja bio je prof. Josip Stošić, voditelj arhitektonske dokumentacije mr. Davorin Stepinac, oba iz Instituta povijesti umjetnosti, a voditelj istraživanja Vjekoslav Strk, kustos Zavičajnog muzeja Čazma. Radove je financirao Fond za kulturu općine Čazma.
3. Ekspertizu medaljona obavio je dr. Ivan Mirnik iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, kojem se ovdje srdačno zah-

valjujem

4. Doris Baričević, Domaći barokni kipari u Čazmi, Čazma u prošlosti i danas 1226—1976, zbornik, Čazma 1979, str. 158.
5. Z. Horvat 1980, str. 9, 10.
6. O. c., str. 5 i 9
7. V. Štrk, Noviji srednjovjekovni nalazi u Čazmi, Muzejski vjesnik 12, Glasilo Muzejskog društva SZH, Bjelovar 1989, str. 33;
Isti, Osvrt na novootkriveno arheološko nalazište u

Čazmi, Muzejski vjesnik 15, Glasilo Muzejskog društva SZH, Kutina 1992.

8. J. Stošić — D. Stepinac, Župna crkva Sv. Marije Magdalene u Čazmi spomenik kulture "O" kategorije, Zagreb, studeni 1991 (Znanstvena studija i dokumentacija Instituta povijesti umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu)
9. I. Krstitelj Tkalcic, Povijesni spomenici zagrebačke biskupije XII i XIII stoljeća, Zagreb 1874, vol. II, str. 5—6.
10. V. Štrk, O novim nalazima sakralne arhitektonske plastike u Čazmi, Muzejski vjesnik 13, Bjelovar 1990, str.

Josip Vidović, Muzej Međimurja Čakovec

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA POLOŽAJU SV. JELENE U ŠENKOVCU

Muzej Međimurja tokom mjeseca lipnja i srpnja obavio je sustavna arheološka istraživanja na položaju Sv. Jelene u Šenkovcu.¹ Sama kapela spomenik je nulte kategorije, te su istodobno obavljena i konzervatorska istraživanja na unutarnjim zidovima koje obavlja ekipa Restauratorskog zavoda iz Zagreba pod ravnateljstvom Ivana Srše, prof. povijesti umjetnosti i konzervatora. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba odredio je posebne uvjete kojim smo se rukovodili tokom istraživanja². Parcela oko kapelice zasađena je crnogoričnim drvećem koje je odstranjeno na trasi istraživanja. U samoj kapelici u podu svetišta nalazi se manja kriptna, kasnije preuređena u grobnicu obitelji Knežević koja je posljednji vlasnik imanja velikog Pavlinskog samostana i crkve na ovome prostoru.³ Kriptna, odnosno grobnica Karoline Knežević rođ. Högger, bila je predmet istraživanja Emilija Laszowskog još davne 1924. god. kada je dosta dugo ostala otvorena i dostupna svakome te su željezna raka i ostaci pokojnice sada otkriveni u veoma devastiranom stanju.⁴ Sama grobnica gotovo do vrha ispunjena je bila raznim pokretnim nalazima, kao i ulomcima glinenih kipova akademskog kipara Luje Bezeredija, koji je svetište koristio jedno vrijeme kao kiparsku radionu.⁵ Nakon čišćenja kriptna je geodetski i foto snimljena, a pokretni nalazi očišćeni i pospremljeni u muzeju.⁶ U postojeću arhitekturu zasad nije dirano, te ostaje otvoreno pitanje povezanosti kriptne sa mogućim prolazom koji je nekad spajao stari grad u Čakovcu i Samostan Sv. Jelene u Šenkovcu, a kojeg tragove nalazimo u usmenoj predaji kod naroda ovog kraja.⁷ Nastavak istraživanja prema uvjetima Regionalnog zavoda te na temelju

usmenog dogovora sa prof. Marijom Šmalcelj započinjemo na jugostočnoj strani kapelice sondom između dva kotrafora te širinom sonde 4 m., postupnim skidanjem slojeva. Nakon sloja trave i humusa slijedi sloj mješavine raznog građevinskog materijala gotovo do dubine 0,8 m. što i nije iznenađenje, s obzirom na česte pregradnje i dogradnje, te na neposrednu blizinu mauzoleja Zrinskih koji je naknadno izgrađen.⁸ Slijedi sloj gline do dubine 1,2 m kada nailazimo na tragove groblja. Neposredno uz zidine svetišta (vidi fotografiju 1) kosturi su cjeloviti, lako se uočava širina i dužina rake smjera istok-zapad, sa prekrštenim ili ravno položenim rukama uz tijelo. No veći dio sonde je zajednička grobnica ispremješanih kostura, nastala kao posljedica naknade gradnje mauzoleja porodice Zrinskih, čiji temelji sežu preko 2 m. dubine, te su ukopi sa ovog prostora položeni u zajedničku grobnicu u neposrednoj blizini.⁹ Sondom proširujemo u smjeru zapada uz temelje mauzoleja sve do privatnih parcela. Groblje se proteže cijelom dužinom sonde, no neki kosturi djelomice su uništeni onoliko koliko su zadirali u prostor gradnje. Od ukupno 13 sačuvanijih grobnih cjelina četiri ukopa imala su metalne priloge, željezne pojasne spone koje donosimo na tabli 1. Interesantan je nalaz spone-katanca koji nakon površinskog čišćenja željeznog oksida otkriva zlatne pločice koje spajaju katanac kako je prikazano i na crtežu. Zbog potrebe daljnjeg istraživanja arhitekture, kosturi su pokupljeni i pohranjeni u muzeju. Što se pak tiče arhitekture mauzoleja ona je istražena koliko je to prostor dozvoljavao. Od šesterokutne građevine istražene su tri strane temelja, uključujući i stranu koja je bila prislonjena na lađu